

გოჩა ჯაფარიძე – 80

Gocha Japaridze – 80

გოჩა ჯაფარიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, აღმოსავლეთმცოდნეობისა და ჰუმანიტარული ფაკულტეტების ყოფილი დეკანი, წლების მანძილზე აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის განყოფილების გამგე, აღმოსავლეთმცოდნე ისტორიკოსი, წარმომადგენელი ქართველ აღმოსავლეთმცოდნე ისტორიკოსთა იმ სკოლისა, რომლის ფუძემდებელია პროფ. ვალერიან გაბაშვილი.

გოჩა ირაკლის ძე ჯაფარიძე დაიბადა 1942 წლის 10 ივლისს, ქ. თბილისში, მოსამსახურის ოჯახში. 1947 წელს შევიდა თბილისის 62-ე საშუალო სკოლაში (ამჟამად ყიული შარტავას სახელობის №62 საჯარო სკოლა). 1957 წელს გოჩა ჯაფარიძემ, რომელიც ჯერ კიდევ სკოლის მოსწავლე იყო, ნაიკითხა გიორგი ბეი-მამიკონიანის სტატია ეგვიპტეში ალი-ბეი ალ-ქაბირის აჯანყების შესახებ. ალი-ბეი ქართული წარმოშობის მამლუქი იყო, რომელიც ეგვიპტის გამგებელი გახდა. მისი თაოსნობით ეგვიპტელმა მამლუქებმა, რომელთა შორის მრავალი ქართველი იყო, 1770 წელს ოსმალეთისგან ეგვიპტის დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს. ალი-ბეის მიერ არმიის, საფინანსო და სამართლის სფეროში გატარებული რეფორმებისა და ქვეყნის შიგნით დამყარებული წესრიგის შემდეგ, ეგვიპტე ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთი ძლიერი სახელმწიფო ხდება, მის სულთანს ალი-ბეის, ქართველი მართლმადიდებელი მღვდლის შვილს, რომელიც 13 წლისა გაიტაცეს საქართველოდან და ეგვიპტეში ტყვედ გაყიდეს, „ორი ზღვის ყაენს“ უწოდებდნენ, მის მიერ გაერთიანებულ ეგვიპტეს კი მამლუქები მართავდნენ. 1773 წელს ალი ბეი ლალატის მსხვერპლი გახდა, მაგრამ ეგვიპტის მმართველობა კვლავ ქართველი მამლუქების: მურად-ბეისა და იბრაჰიმ-ბეი შინჯიკაშვილის ხელში აღმოჩნდა. იმ პერიოდში, როდესაც გიორგი ბეი-მამიკონიანი ალი-ბეის აჯანყების შესახებ წერდა, ეს ამბები დანვრილებით ცნობილი არ იყო, თუმცა, საქართველოში საკმაოდ დიდი პოპულარობით სარგებლობდა უიარაღოს რომანი „მამლუქი“ და თითქმის ყველამ იცოდა, რომ მამლუქებში ბევრი ერია ზვირასა და გოჩას ბედის ადამიანი. ბეი-მამიკონიანის სტატიითა და უიარაღოს რომანით აღფრთოვანებულმა სკოლის მოსწავლემ გოჩა ჯაფარიძემ მაშინვე გადაწყვიტა, ეგვიპტის მმართველ ქართველ მამლუქებზე წიგნი დაეწერა, მაგრამ, როგორც აღმოჩნდა, სერიოზული ფაქტობრივი მასალა მამლუქების შესახებ საქართველოში თითქმის არ არსებობდა. სწორედ ამ დეფიციტმა უბიძგა მას უნივერსიტეტში აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე ჩაება-რებინა და არაბული ენა შეესწავლა. როგორც თავად გოჩა ჯაფარიძე ხატოვნად მიუთითებდა: ყველაფერი მამლუქებით დაიწყო...

1959 წელს, სკოლის დამთავრების შემდეგ, გოჩა ჯაფარიძე ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე. აღმოსავლეთის ისტორიის კათედრის ხელმძღვანელმა პროფესორმა ვალერიან გაბაშვილმა, რომელიც იმ დროს უკვე მსოფლიოში აღიარებული ქართული ორიენტალისტური სამეცნიერო სკოლის თვალსაჩინო წარმომად-

გენელი იყო, ურჩია ნუმისმატიკაში ემუშავა და გოჩა ჯაფარიძეც დათანხმდა. თუმცა, მისივე სიტყვებით, იმედი ჰქონდა, რომ „თავს დააღწევდა მონეტებს“ და ოდესმე „თავის მამლუქებს“ მიხედავდა. ამის შესახებ ის წერდა: „V კურსზე გადავდიოდი, საოცარი ამბავი რომ მოხდა: ბედმა გამიღიმა და სახელმწიფო არქივში აღმოვაჩინე საქართველოში გამოგზავნილი ეგვიპტელი მამლუქების წერილები, რომელთა არსებობის შესახებ შემთხვევით შევიტყვე: მაშინდელ პერიოდიკაში ერთ-ერთი მკვლევარი წერდა, რომ მარტყოფის ეკლესია ეგვიპტელი მამლუქების ფულით არის აშენებული და ამას არქივში დაცული წერილები ადასტურებსო. არქივში დაცული დოკუმენტის მიხედვით, ეგვიპტის გამგებელს, შაიხ ალ-ბალადს, ქართული წარმოშობის მამლუქს იბრაჰიმ-ბეი შინჯიკაშვილს 1778 წელს ფული გამოუგზავნია მარტყოფში ეკლესიის ასაშენებლად, თუმცა, როგორც ჩანს, ამ ფულის გამოგზავნიდან 12 წლის შემდეგაც ეკლესიის მშენებლობა დაწყებული არ იყო. დოკუმენტი სასამართლო განჩინებას წარმოადგენს, სადაც ნათქვამია, რომ ამ წლების მანძილზე ფულს ფული მოაგებინეს და არ გაუფლანგავთ. ამ წერილის კვალდაკვალ მეგობართან ერთად ნავედი მარტყოფში, სადაც იქაური შინჯიკაშვილებისგან შევიტყვე, რომ სოფელში გავრცელებული გადმოცემის მიხედვითაც, მარტყოფში, მათ უბანში, კოშკი ვილაც ადგილობრივს აუშენებია, რომელიც ბავშვობაში ლეკებმა გაიტაცეს და მისირში გაყიდეს. ვიცოდი, მისირს ადრე ეგვიპტეს ეძახდნენ და იმ ფაქტით, რომ არქივში დაცული დოკუმენტი და ადგილობრივი გადმოცემა ერთმანეთს ემთხვეოდა, აღფრთოვანებული დავრჩი. მართალია, მარტყოფის ეკლესიაზე აწერია, რომ ეპისკოპოსმა სტეფანე რუსთველმა ააშენა და არა ის, რომ ეგვიპტიდან გამოგზავნილი ფულითაა აშენებული, მაგრამ ფაქტია, რომ იბრაჰიმ-ბეიმ ეკლესიის ასაშენებელი ფული ნამდვილად გამოგზავნა და ეს ამბად ხალხშიც იყო გავრცელებული. ამ საბუთის კვალდაკვალ სხვა დოკუმენტებიც მოვნახე: აღმოჩნდა მიმონერა მამლუქებსა და მათ ნათესავებს შორის სახელმწიფო არქივსა და ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ერთი მათგანი ასევე ეგვიპტეში დაწინაურებული მარტყოფელი მამლუქის სელიმ-ალა ძანანაშვილის მიერ საქართველოში გამოგზავნილ საჩუქრებს შეეხებოდა, რომელმაც ვერ მიაღწია ადრესატამდე. წერილები დაიბეჭდა მოგვიანებით („მამლუქთა წერილები ეგვიპტიდან“, 1971 წ.). გ. ჯაფარიძე მამლუქებით იმდენად იყო გატაცებული, რომ მოსკოვშიც კი შეეცადა მიეკვლია მასალებისთვის და საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში მოეძებნა მათი მიმონერები, თუმცა, ძალიან რთული აღმოჩნდა მასალებზე წვდომის უფლების მიღება.

გოჩა ჯაფარიძე ხშირად მიუთითებდა, რომ სტუდენტობის წლები მისი ცხოვრების საუკეთესო ხანა იყო. მოგვიანებით, თსუ აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის კურსდამთავრებული (ირანის ისტორიის სპეციალობით) ალექსანდრე რონდელი თავის მოგონებებში წერდა: „ჩვენი ფაკულტეტის სტუდენტობის უმრავლესობა ერთმანეთს კარგად ვიცნობდით. ...გვყავდა რამდენიმე ვარსკვლავი, როგორიც იყვნენ გოჩა ჯაფარიძე, გია ბერაძე და რევაზ გაჩეჩილაძე. ისინი პირველი კურსიდანვე გამოირჩეოდნენ და სტუდენტთა სამეცნიერო საზოგადოებაში მათი მოხსენებები ყოველთვის ძალზე საინტერესო იყო“.

1964 წელს წარჩინებით დააასრულა უნივერსიტეტის სრული კურსი აღმოსავლეთის ისტორიის სპეციალობით და ისტორიკოსი-აღმოსავლეთმცოდნის კვალიფიკაციით. 1964-1967 წლებში სწავლობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ასპირანტურაში და 1968 წელს პროფ. ვ. გაბაშვილის ხელმძღვანელობით დაიცვა დისერტაცია – „არაბული ნუმისმატიკისა და მეტროლოგიის ისტორიიდან (IX-X ს.ს.)“ – ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. სამეცნიერო ხარისხის მინიჭებისთანავე დაიწყო ახალგაზრდა მეცნიერის განუხრელი აღმასვლა. მან მუშაობა დაიწყო მეცნიერ თანამშრომლად (1977 წლამდე) საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში, სადაც სხვადასხვა დროს მუშაობდა უფროს (1977-1988) და წამყვან (1988-1995) მეცნიერ თანამშრომლად, მახლობელი აღმოსავლეთის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგედ (1995) და შუა საუკუნეების ისტორიის განყოფილების გამგედ (2004-2007).

გორჩა ჯაფარიძემ, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა მკვლევარმა, 1973 წელს გამოაქვეყნა მონოგრაფია ქართული მეტროლოგიის შესახებ, რომელშიც ქრონოლოგიურ ჭრილშია ნაჩვენები საუკუნეების მანძილზე ქართული საზომების განვითარება, მათი სიდიდე (ახალი გაანგარიშებების საფუძველზე), გადასვლა რუსულ ზომა-წონის ერთეულებზე XIX ს-ში. ივ. ჯავახიშვილის „ქართული საფას-საზომთამცოდნეობის“ შემდეგ ეს იყო პირველი (და დღემდე ერთადერთი) ფუნდამენტური ნაშრომი ქართულ მეტროლოგიაში.

1994 წელს გორჩა ჯაფარიძემ დაიცვა დისერტაცია (საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII ს-ის I მესამედში) ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. 1994-1998, 2004-2006 წლებში იყო თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახ. უნივერსიტეტის დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მეცნიერი-თანამშრომელი. გარდა ამისა, იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის დეკანი (01.03.2005-28.06.2005), ჰუმანიტარული ფაკულტეტის დეკანი (28.06.2005-11.04.2006) და ჰუმანიტარული ფაკულტეტის პროფესორი (01.09.2006-11.02.2007, 02.05.2011-2020).

გორჩა ჯაფარიძე ხანგრძლივი დროით მუშაობდა არაბულ ქვეყნებში, მათ შორის 1968-1969 წლებში თარჯიმნად ჰალაბში (სირია) და 1979-2003 წლებში საბჭოთა კავშირის კულტურის ცენტრის დირექტორად დამასკოში. სირიაში მუშაობისას დაუახლოვდა XX საუკუნის 30-იან წლებში საქართველოდან გადახვენილ ქართველ ემიგრანტს, დიდ ქველმოქმედს ლევან საღარაძეს, რომელიც დაეხმარა არაბისტიკაში არსებული ყველა მნიშვნელოვანი კვლევა და გამოცემა შეეძინა და საქართველოში, გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში გადმოგზავნა. ასევე, სირიის არაბული ენის აკადემიის იმუამინდელი პრეზიდენტის ხელშეწყობით, საქართველოში გამოგზავნა აკადემიის გამოცემების 100 ტომი. 1998-2004 წლებში მუშაობდა საქართველოს საელჩოს დესპანად კაიროში. მოგვიანებით იყო საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ქუვეითსა და სპარსეთის ყურის 5 ქვეყანაში – საუდის არაბეთის სამეფო, კატარის სახელმწიფო, ბაჰრეინის სამეფო, ომანის სასულთნო, არაბთა გაერთიანებული საა-

მირი (2007 წ. 12 თებერვლიდან – 2009 წ. 16 აპრილი) და ასევე ეგვიპტესა და სირიის არაბთა რესპუბლიკებში (2009 წ. 24 მაისი – 2010 წ. 30 დეკემბერი). მინიჭებული ჰქონდა დესპანის (2000 წ.) და ელჩის (2009 წ. 20 იანვარი) დიპლომატიური რანგები.

გ. ჯაფარიდის მთავარი სამეცნიერო ნაშრომების თემატიკაა: საქართველოსა და ისლამური სამყაროს ისტორიული კონტაქტები, ისლამი, ისლამური და ქართული ნუმიზმატიკა და მეტროლოგია, ქრონოლოგია, ვექსილოლოგია, ონომასტიკა (ტოპონიმიკა, ანთროპონიმიკა, ეთნონიმიკა), დიპლომატიის ისტორია, ქართველი მამლუქები ეგვიპტეში, ქართველები წმინდა მიწაზე. გ. ჯაფარიდის სამეცნიერო შრომების (ქართულ, აღმოსავლურ და ევროპულ ენებზე) ბიბლიოგრაფია 1967 წლიდან დღემდე ითვლის 100-ზე მეტ ნაშრომს, მათ შორის, 15 წიგნს. გარდა ამისა, სამეცნიერო მნიშვნელობა აქვს ქართულ პრესაში გამოქვეყნებულ მისი სტატიების ნაწილს.

– ისლამური და ქართული ნუმიზმატიკის სფეროებში გ. ჯაფარიდის დამსახურებაა აბასიანთა ზარაფხანების ფუნქციონერების, არაბულ აღმოსავლეთსა და საქართველოში ოქროს მონეტის მიმოქცევის თავისებურებების შესწავლა. მის მიერ გამოვლენილი და გამოქვეყნებულია თბილისის ამირას ალი იბნ ჯაფარის, დავით V-ისა და გიორგი III-ის ახალი სამონეტო ტიპები. საგანგებო ნაშრომი მიუძღვნა საქართველოში მოჭრილი არაბული დირჰამების მინაბაძებს, განსაზღვრა მათი პროტოტიპების მოჭრისა და მიმოქცევის დრო. ისლამური ნუმიზმატიკისა და მეტროლოგიის შესწავლამ გ. ჯაფარიდემ მიიყვანა ქართული მეტროლოგიისა და ნუმიზმატიკის შესწავლამდე.

– სიახლითა და ორიგინალურობით გამოირჩევა გ. ჯაფარიდის შრომები დიპლომატიის ისტორიაში, მისი ონომასტიკური და ქრონოლოგიური ძიებანი. მის მიერ ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შემოტანილი არაბული ნარატიული წყაროების მონაცემები შუქს ფენენ საქართველოს ისტორიის, საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიის არაერთ საკითხს.

– გ. ჯაფარიდის ხელმძღვანელობით და თანაავტორობით გამოიცა ქართული ენციკლოპედიური ცნობარი „ისლამი“ (მას ეკუთვნის 202 სტატია 450-დან). ის ამ ხასიათის პირველი დიდი ნაშრომია ქართულ ენაზე და შეიცავს სტატიებს კლასიკური და თანამედროვე ისლამის, საქართველოში ისლამის გავრცელების შესახებ. მას ეკუთვნის სტატიები, რომლებშიც წარმოჩენილია VIII-XIV სს. თბილისელ და დმანისელ მუსლიმთა როლი არაბულ-ისლამური კულტურის განვითარებაში.

– გ. ჯაფარიდის შრომები ქართველოლოგიაში ემყარება არაბულ ნარატიულ, ეპიგრაფიკულ და დოკუმენტურ წყაროებს, რომლებიც კრიტიკულადაა შეჯერებული ქართული და სხვა აღმოსავლური (სპარსული, სირიული, სომხური) წყაროების მონაცემებთან. არაბულ ქვეყნებში (სირია, ეგვიპტე) ხანგრძლივმა მივლინებებმა მას საშუალება მისცა გასცნობოდა შუა საუკუნეების არაბული ისტორიული, გეოგრაფიული, ბიოგრაფიული და გენეალოგიური ჟანრის, პრაქტიკულად თითქმის ყველა გამოცემულ თხზულებას და ხელნაწერებსაც; მან სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა ქართული ისტორიოგრაფიისთვის უცნობი მრავალი არაბი მემატიანე (მაგალითად, ალ-აზიმი, იბნ ალ-კალანისი, აბუ შამა, იბნ ვასილი, იბნ ალ-იბრანი, აბდ ალ-ლატიფ ალ-ბაღდადი, იმად ად-დინ ალ-ისფაჰანი, მუჰამად ალ-ჰამავი, ქამალ ად-დინ

იბნ ალ-ადიმი, იბნ ალ-ფუვატი, იბნ ალ-ვარდი, ას-საფადი, იბნ ქასირი, ბადრ ად-დინ ალ-აინი, აზ-ზაჰაბი, ალ-უმარი და სხვ.), რომლებსაც აქვთ მნიშვნელოვანი ცნობები შუა საუკუნეების საქართველოს შესახებ.

გოჩა ჯაფარიძემ ქართველოლოგიაში გამოაქვეყნა ნაშრომების ციკლი:

1. მონოგრაფია – „საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII სს-ის პირველ მესამედში“, თბილისი, 1995, 350 გვ.

ფართო წყაროთმცოდნეობით (გამოყენებულია დიდძალი აღმოსავლური და ევროპული წყაროები, მათ შორის 40 არაბული, რომელთაგან 25 პირველად შემოვიდა ქართულ მეცნიერებაში) და ისტორიოგრაფიულ საფუძველზე მონოგრაფიაში შესწავლილია: XII-XIII ს-ის პირველი მესამედის საქართველოს სამეფოსა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყაროს (დიდ სელჩუკთა სახელმწიფო, ერაყის სელჩუკთა სასულტნო, თურქული საამიროები, რომლებიც წარმოიქმნა ჩრდილოეთ მესოპოტამიასა და სომხეთის ტერიტორიაზე სელჩუკთა სახელმწიფოს რღვევის პროცესში, აიუბიანთა და რუმის სასულტნოები) ურთიერთობების პოლიტიკური ასპექტები; განხილულია ქრისტიანული საქართველოსა და ისლამური სამყაროს იდეოლოგიური კონფრონტაციის საკითხები, დავით IV აღმაშენებლისა და მისი მემკვიდრეების რჯულმემყნარებლური პოლიტიკა ქვეშევრდომი მუსლიმებისადმი, რამაც შესაძლებელი გახადა ორი დაპირისპირებული რელიგიის აღმსარებელთა მშვიდობიანი თანაარსებობა საქართველოს სამეფოში. ამ მონოგრაფიაში, ისევე როგორც საქართველოს ისტორიისადმი მიძღვნილ სხვა შრომებში, გ. ჯაფარიძე მისდევს ქართული ისტორიოგრაფიის მაგისტრალურ ხაზს და ამასთან, ახალი მასალით ამდიდრებს მას. მონოგრაფიაში შემოტანილია მრავალი ახალი ფაქტი (ეს ეხება დავითის ლაშქრობას განჯაზე, დიდგორის ბრძოლას, თბილისის აღებას, დემეტრე I-ის კონფლიქტს არზრუმის გამგებელთან და სხვ.). ნაშრომში, ფაქტობრივად, დაიწერა საქართველოსა და აიუბიანთა ურთიერთობის ისტორია: ბრძოლები ხლათის გარშემო და ივანე მხარგრძელის დატყვევება (დადგენილია ამ ამბის წელი, თვე, რიცხვი, დღე და დრო – საღამო), 1210 წ. ხლათის ზავი და შემდგომი ურთიერთობები აიუბიანებთან; დადგინდა ბასიანის ბრძოლის ადგილი და გაირკვა მცირე აზიის სელჩუკებთან პოლიტიკური ურთიერთობის არაერთი საკითხი.

2. მონოგრაფია – „საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები“, თბილისი, 2016, 308 გვ.

ნაშრომში შესწავლილია მამლუქთა ეგვიპტისა (მამლუქთა სასულტნოსა და ოსმალთა ეგვიპტის) და საქართველოს ურთიერთობა 1250 წლიდან XVIII ს-ის ბოლომდე: 1. მამლუქთა სასულტნოს შიდა სტრუქტურა, საშინაო პოლიტიკა და განსაკუთრებით, ის საერთაშორისო მდგომარეობა, რაც განაპირობებდა ეგვიპტის სამხედრო-პოლიტიკურ კონფრონტაციას მონღოლებთან, რომელთა არმიაში იძულებით იბრძოდნენ ქართველებიც. 2. ქართველი მამლუქები მამლუქთა სასულტნოს მმართველ ოლიგარქიაში. 3. დიპლომატიური კავშირები, რომლებიც მიზნად ისახავდა ქართველთა სამონასტრო თემისა და ქართველთა კუთვნილი ეკლესია-მონასტრების დაცვას წმინდა მიწაზე –

პალესტინაში, (არაბული დოკუმენტური და ნარატიული წყაროების საფუძველზე), ქართველთა ელჩების მიღების რიტუალი ეგვიპტის სულტნების კარზე, მათი მიზნები და შედეგები; სულტან ჯაკაკის ურთიერთობა სამცხის გამგებელთან – ათაბაგ ივანე ჯაყელთან და სხვ. 4. ოსმალთა ეგვიპტის შიდა სტრუქტურა და მკვლევართა განსხვავებული მიდგომა ამ სტრუქტურისა და მამლუქთა სახლებისადმი. ეგვიპტის პოზიცია ოსმალეთის იმპერიაში; მამლუქთა აღზევა ამ ქვეყანაში ოსმალთა მიერ მისი დაპყრობის შემდეგ. 5. ქართული ელემენტის თანდათან გამოჩენა ეგვიპტეში XVI საუკუნიდან, მისი რაოდენობრივი ზრდა XVII საუკუნესა და XVIII საუკუნის I ნახევარში და დომინირებული როლი ამ ქვეყანაში XVIII ს-ის II ნახევარში (ევროპული და აღმოსავლური წყაროების საფუძველზე); ქართული წარმოშობის მამლუქები, რომლებიც ფაქტობრივად განაგებდნენ ეგვიპტეს XVIII საუკუნეში (მუჰამად ბეი კატამიშისა და ალ-კაზდალის სახლები, რომლებშიც დომინირებდნენ ქართველები); ალი ბეი ალ-ქაბირისა და მუჰამად ბეი აბუ ზაჰაბის ქართველი მამლუქები; იბრაჰიმ ბეი ალ-ქაბირის (შინჯიკაშვილის) და მურად ბეის დუუმვირატი, მათი ქართული გარემოცვა; ქართველი მამლუქების ურთიერთობა საქართველოსთან და რუსეთთან; ქართველი მამლუქების ყოფა, მათი სახლები კაიროში, ურთიერთსაკომუნიკაციო ენა, ქალის როლი ოჯახში და შთამომავლობა; მამლუქთა საფლავები (მათ შორის იბრაჰიმ ბეის /შინჯიკაშვილისა და მურად ბეის დაკარგული საფლავები კაიროსა და სოჰაჯში). 6. მამლუქთა ორგანიზაციის განადგურება 1811 წ. 1 მარტს; ლტოლვილი მამლუქების ცხოვრება სუდანში; მუჰამედ ალის სამხედრო ექსპედიცია მათ წინააღმდეგ; მამლუქთა როლის შეფასება ქართველ და უცხოელ მკვლევართა მიერ.

ნაშრომში შეტანილია მასალები, რომლებიც მნიშვნელოვანი სამეცნიერო სიახლეა მამლუქოლოგიაში: ა) წარმოჩენილია არა მარტო საქართველოს ურთიერთობა ეგვიპტის მამლუქებთან საუკუნეების მანძილზე, არამედ ნაჩვენებია საქართველოდან საუკუნეების მანძილზე ეგვიპტეში გაცვანილი მრავალრიცხოვანი ქართველის ბედი და მათი მოღვაწეობა. ბ) სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილ იქნა რამდენიმე არაბული წყარო; გ) საქართველოს სახელმწიფო ისტორიულ არქივსა და ხელნაწერთა ინსტიტუტში მიკვლეულია ეგვიპტის მამლუქთა მიერ საქართველოში გამოგზავნილი წერილები, რომლებიც გაანალიზებულია ნაშრომში; დ) არაბული წყაროების საფუძველზე განხილულია ახალი ცნობები საქართველოში ტყვის სყიდვასთან დაკავშირებით, რომლის შედეგადაც ქართველები ხვდებოდნენ ეგვიპტეში და დასაბუთებულია, რომ იბრაჰიმ ქათხუდა, რომელსაც ცნობილი ამერიკელი მამლუქოლოგი ჯეინ ჰასავეი თურქად მიიჩნევს, იყო წარმოშობით ქართველი. სწორედ მან გაუხსნა გზა ქართველ მამლუქებს ეგვიპტის ხელისუფლებაში XVIII ს. შუა ხანებიდან. ყველა მამლუქი გამგებელი ამ საუკუნის მეორე ნახევრიდან იყო მისი მამლუქი, ან მამლუქის მამლუქები; ე) XVIII ს. ბოლო მეოთხედის ეგვიპტის ყველაზე სახელოვანი ქალბატონის, წარმოშობით ქართველის, ნაფისა ხათუნის საფლავის (კაიროში) ქვის წარწერის გაშიფვრა და ანალიზი; ვ) პირველად, ქართველ მკვლევართაგან, გოჩა ჯაფარიძემ მიაკვლია დიდი ქართველი მამლუქების – იბრაჰიმ ქათხუდას, ალი ბეი ალ-ქაბირისა და ისმაილ ბეი ალ-ქაბირის, აგრეთვე იბრაჰიმ ბეი შინჯიკაშვილის მოადგილის სულეიმან ალა ანაფის (მარტყოფელი კნოტიშვილის) საფლავებს

კაიროში და მოგვცა მათი აღწერა; ზ) მან გამოავლინა XVIII ს. 60-70-იან წლებში მოღვაწე მეორე თაობის მუსლიმი ქართველი კალიგრაფი ისმაილ ალ-ვაჰბი; თ) მიაკვლია 1735 წ. კაიროში მოკლული ეგვიპტის ფაქტობრივი გამგებლის, ქართველი მუჰამად ბეი კატამიშის შთამომავალს, ეგვიპტელ მწერალს იასირ კატამიშს. გ. ჯაფარიძის ადრეული სტატია მამლუქთა წერილების შესახებ გახდა წამყვან ამერიკელ მამლუქოლოგთან, მაშინ კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორთან – დანიელ კრესელიუსთან თანამშრომლობის საფუძველი. ზემოაღნიშნულ მონოგრაფიაში შევიდა მათი ერთობლივად მომზადებული მასალებიც, რომელთა საფუძველზე ქართველთა დომინირებული როლი XVIII ს. ეგვიპტის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე, უკვე აღარავითარ ეჭვს არ იწვევს.

ქართველ მამლუქებთან დაკავშირებით გოჩა ჯაფარიძე ხშირად იხსენებდა: „ოთხი ათეული წელი ახლო აღმოსავლეთის გზებზე დავდიოდი და უნებურად წარმოვიდგენდი XVI-XVIII საუკუნეებში სტამბოლის ბაზრებზე გაყიდულ ქართველ გოგო-ბიჭებს, სამუდამოდ რომ დაკარგეს მშობლიური კერა და გაითქვიფნენ სამ კონტინენტზე გადაჭიმული ოსმალეთის იმპერიის მრავალენიკურ მოსახლეობაში, მათ შორის – ეგვიპტეში. არცთუ იშვიათად კაიროს ქუჩებში შევხვდებოდი ხოლმე ადამიანებს, რომელთაც ქართველებისგან ვერ გამოარჩევდი. მათ ძარღვებში ალბათ საქართველოდან გაყიდულ ქართველთა სისხლი ჩქეფს“.

3. მონოგრაფია – „ქართველთა სავანეები და სამონასტრო თემი წმინდა მინაზე XI-XVIII საუკუნეებში (არაბული ნარატიული და დოკუმენტური წყაროების მიხედვით)“, თბილისი, 2018, 364 გვ.

მონოგრაფია შედგება შესავლის, 4 თავისა და დანართისაგან. მასში შევიდა სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტერსა და იერუსალიმის წიგნსაცავებში მოძიებული არაბული დოკუმენტების მნიშვნელოვანი ნაწილი – 32 დოკუმენტი სრული სახით (მოხდა მოძიებული დოკუმენტების კლასიფიკაცია, ტექსტის გაშიფვრა-რედაქტირება) ქართული თარგმანითა და კომენტარებით. ეს დოკუმენტები ეხება წმინდა მინაზე ქართული სამონასტრო თემისა და ქართული სავანეების შესახებ ინფორმაციას XIII-XVII სს-ში. დოკუმენტების ნაწილი ცალკეული ამონარიდების სახით დამონმებულია მონოგრაფიის ცალკეულ თავებში, თემატურად. კვლევის შედეგების პოპულარიზაციის მიზნით წიგნს თან ერთვის ვრცელი ინგლისური რეზიუმე (დაახლ 50 გვერდი).

არაბული დოკუმენტებისა და ნარატიული წყაროების საფუძველზე გამოვლინდა აქამდე უცნობი ქართული სამონასტრო თემის კუთვნილი სახლები იერუსალიმსა და რამლაში, რომლებსაც აქირავებდნენ ქართველ სტუმრებზე და ადგილობრივ მოსახლეობაზე; იერუსალიმის ქართულ მონასტრებთან მდებარე სამეურნეო ობიექტები, რომლებიც ქართველი პილიგრიმების გარდა ადგილობრივ მოსახლეობასაც ემსახურებოდნენ; შესწავლილ იქნა ან ახლებურად გაშუქდა საკვლევ თემატიკასთან დაკავშირებული მრავალი საკითხი: წმინდა მინაზე ქართველი პილიგრიმებისა და ქართული სამონასტრო თემის ცხოვრება და საქმიანობა, ქართული სამონასტრო თემის სტატუსი, ქართული ეკლესია-მონასტრების აღდგენა-რესტავრაციის წესები, ქართველებისა და ფრანცისკელების დავა გოლგოთას გარშემო და სხვ.

არაბული დოკუმენტების საფუძველზე დადგინდა: ქართული სავანეების (იერუსალიმის წმ. ჯვრის, დერთუფას, დერტავის, ახალის, წმ. სიმეონის, იმავე კატამონის, წმ. იოანე მახარებლის, სუეტის, იმავე ამუდის, ცთუნების მთის, პრეტორიუმის, წმ. თეკლას, წმ. გიორგის, წმ. ეკატერინეს, წმ. დემეტრეს, წმ. თევდორეს, წმ. ნიკოლოზის, წმ. ბასილის, წმ. ანგელოზთა, წმ. ანას, წმ. აბრაამის, მირქმის და სხვ.), ადგილმდებარეობა, მოქმედების დრო და ხანგრძლივობა, შიდა და გარეგნული სახე, მონასტრების აღდგენა-შეკეთების საკითხები, სავანეების ინფრასტრუქტურა; სამონასტრო თემის სტატუსი: ხალიფა ომარის სიგელი ქრისტიანთა, მათ შორის ქართველთა უფლებების შესახებ, რომლის ავთენტურობა სადავოა. სიგელის თავდაპირველი და გვიანდელი ვარიანტები. სამონასტრო თემის უძრავი და მოძრავი ქონება: სავანეების კუთვნილი და იჯარით აღებული მიწები და შემოსავლის წყაროები; პილიგრიმებისთვის განკუთვნილი თავშესაფრები, სახლები და სენაკები; ქართული სამონასტრო თემის ურთიერთობა ეგვიპტის მამლუქ სულტნებთან, იერუსალიმის მამლუქ და ოსმალთა გამგებლებთან, კლერიკალებთან, ადგილობრივ მოსახლეობასთან საკუთარი უფლებების დაცვის მიზნით; მიზეზები ქართველთა მიმართ ეგვიპტის სულტანთა კეთილგანწყობისა, ის სამართლებრივი საფუძველი, რაც უზრუნველყოფდა ეგვიპტის სულტნების ტოლერანტულ პოლიტიკას ქართული სამონასტრო თემისადმი; ოსმალთა ბატონობის ხანაში ქართული სავანეებისა და სამონასტრო თემის დასუსტება-დაკნინების მიზეზები და ქართული სავანეების გადასვლა ბერძენ მართლმადიდებელთა და კათოლიკე ფრანცისკელთა ხელთ.

ნაშრომში შევიდა XIV ს. არაბი ენციკლოპედისტის ალ-უმარის მიერ იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღწერა, მონასტრისადმი მიძღვნილი XIV ს. არაბი პოეტის – ალ-ლაზის უნიკალური ლექსითურთ. პარალელურად, დადგინდა იერუსალიმის წმ. ჯვრის მონასტრის დაარსებისა და მუსლიმთა „ტყვეობიდან“ მისი დაბრუნების თარიღი. დასაბუთებულია, რომ ჯვრის მონასტრის ხელახალი აშენება და ამოქმედება არ შეიძლებოდა მომხდარიყო 1036 წლამდე და ეს უკავშირდება ბიზანტია-ფატიმიანთა სახალიფოს საზავო ხელშეკრულების გაფორმებას, რამაც საშუალება მისცა ქრისტიანულ თემებს წმინდა მიწაზე განეახლებინათ თავისი მოღვაწეობა (XI ს. დამდეგს ხალიფა ალ-ჰაქიმის რეპრესიების შემდეგ). ასევე საბოლოოდ დადგინდა ქართველებისთვის მონასტრის დაბრუნების თარიღი. ეს მოხდა 1310-1311 წწ. მიჯნაზე. გაირკვა ვინაობა იმ ქართველი მეფისა (კონსტანტინე დავით ნარინის ძე), რომელიც საბოლოო ეტაპზე მონაწილეობდა ჯვრის მონასტრის გამოსწრაში და ის პირობები, რომლებიც მოითხოვა ეგვიპტის სულტანმა ჯვრის მონასტრის დასაბრუნებლად.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში შემოვიდა სრულიად უნიკალური მასალა, რომლის მსგავსიც არ მოიპოვება არც ქართულ და არც ევროპულ წყაროებში და რომელთა საფუძველზე კარგად ჩანს ქართული სამონასტრო თემის წამყვანი პოზიციები XII-XVI სს. იერუსალიმში. ნაშრომში არის უაღრესად საყურადღებო დასკვნები რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხთან დაკავშირებით: მაგ., იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტრის მიტაცება მამლუქთა მიერ და მისი დაბრუნება ქართველებისათვის; ბრძოლა გოლგოთას დასაუფლებლად, უკიდურეს შემთხვევაში იქ სტატუს-კვოს შესანარჩუნებლად, ქარ-

თული სამონასტრო თემის უკანასკნელი მცდელობა იყო მამლუქთა ბატონობის მიწურულს.

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ XI-XVI ს-ის დამდეგს ქართველთა სავანეები და ქართული სამონასტრო თემი თამაშობდნენ მნიშვნელოვან როლს, ერთი მხრივ ქართველი ხალხის კულტურულ ცხოვრებაში საზღვარგარეთ და მეორე მხრივ, წმინდა მიწის სულიერ ცხოვრებაში. ეს როლი მცირდება და კნინდება პალესტინასა და ეგვიპტეში ოსმალთა ბატონობის დამყარების (1516-1517 წწ.) შემდეგ, XVI და განსაკუთრებით, მომდევნო XVII-XVIII საუკუნეებში.

მონოგრაფიისთვის – ქართველთა სავანეები და სამონასტრო თემი წმინდა მიწაზე XI-XVIII საუკუნეებში (არაბული ნარატიული და დოკუმენტური წყაროების მიხედვით) და წმ. გრიგოლ ფერაძის ცხოვრებისა და სამეცნიერო მემკვიდრეობის შესწავლაში შეტანილი განსაკუთრებული წვლილისთვის გ. ჯაფარიძე ვარშავის უნივერსიტეტის წმ. გრიგოლ ფერაძის სახელობის პრემიით (მედალი და დიპლომი) დაჯილდოვდა.

გოჩა ჯაფარიძის სამეცნიერო კვლევების დიაპაზონი – მეტად ფართო, ხოლო სპექტრი ფრიად ნაირფეროვანი გახლდათ. მის უკლებლივ ყველა ნაშრომში ჩანს სიახლის ძიება, მძლავრი წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული ბაზა, მომიჯნავე დისციპლინების მონაცემთა ღრმა ცოდნა. მას ახასიათებდა მკაცრი აკადემიზმი, სიზუსტე, მეცნიერული სიფრთხილე და თავდაჭერილობა სამეცნიერო კამათსა და დასკვნების გამოტანაში. მას ჰქონდა უნიკალური ლინგვისტურ და საარქივო მასალებთან მუშაობის უნარ-ჩვევები და გამოცდილება, გასაოცარი უნარი ინფორმაციის მოპოვებისა გაურკვეველი, უცნობი წარმოშობის წყაროებიდან და კვლევის შედეგების საინტერესო ინტერპრეტაციისა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გ. ჯაფარიძის ღვაწლი ახალგაზრდა თაობების აღზრდაში. ის გამოირჩეოდა გასაოცარი ნიჭით აღმოეჩინა ახალგაზრდებში სამეცნიერო უნარები, გაეღვივებინა ახლის შემეცნების სურვილი და თავისი რჩევებით, კონსულტაციებით თუ კრიტიკული შენიშვნებით მონაწილეობა მიეღო მათ პროფესიულ ზრდაში. ის უშუალოდ გადასცემდა თავის ცოდნასა და გამოცდილებას ყველას, ვისაც მისი დახმარება სჭირდებოდა.

გოჩა ჯაფარიძე კარგად არის ცნობილი ჩვენს ქვეყანასა და უცხოეთში, როგორც გამორჩეული, ფართო მასშტაბის მეცნიერი, საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიის საკვანძო პრობლემათა მკვლევარი. მისი შრომების ნაწილი დაბეჭდილია რუსულ, უკრაინულ, ინგლისურ, ფრანგულ, გერმანულ და არაბულ ენებზე, რამაც მას დამსახურებული აღიარება მოუპოვა სამეცნიერო წრეებში. მისი ძალისხმევის შედეგია უმაღლესი სტანდარტების მქონე სამეცნიერო პუბლიკაციების შთამბეჭდავი სია და მისი უახლესი გამოკვლევები დასავლეთის სამეცნიერო ჟურნალებში, რომელთა გაცნობის შედეგად დასავლეთის მრავალ მკვლევარს მოუწია თავისი თავდაპირველი შეხედულებებისა და მოსაზრებების გადახედვა ისლამურ სამყაროში ქართველების როლის შესახებ.

2020 წლის 15 ნოემბერს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე გაჩნდა ასეთი ჩანაწერი: გარდაიცვალა თსუ კურსდამთავრებული

და პროფესორი, „ქართველი მამლუქი“, რომელმაც უდიდესი ღვაწლი გასწია საქართველოსა და ქართველებისთვის ისლამური კულტურის, ისტორიის, ზოგადად ისლამური სამყაროს უკეთ შეცნობაში, შესწავლასა და კიდევ უფრო დაახლოებაში. სადაც არ უნდა ყოფილიყო – სამეცნიერო, პედაგოგიურ, დიპლომატიურ თუ კულტურულ სივრცეში, ყველგან და ყოველთვის გამოირჩეოდა მისთვის დამახასიათებელი აკადემიურობით, საკითხის ღრმა და ამომწურავი ცოდნით, გულისხმიერებით, ადამიანობით. ბოლომდე მხნე და ენერგიული დედაუნივერსიტეტის განუყრელი მეგობარი და გულშემატიკვარი იყო.

დიდი ქართველი მეცნიერის, ორიენტალისტისა და ისტორიკოსის გოჩა ჯაფარიძის ხსოვნას მიეძღვნა „საისტორიო კრებულის“ მერვე ტომი. კრებულში დაბეჭდილია მრავალრიცხოვანი მოგონებები გოჩა ჯაფარიძის შესახებ როგორც საქართველოდან, ისე უცხოეთიდან. „საისტორიო კრებულში“, აგრეთვე, შესულია მეცნიერის ნაშრომების ბიბლიოგრაფია და სამეცნიერო მიმოხილვა. კრებულის პრეზენტაციაზე თსუ რექტორმა გიორგი შარვაშიძემ განაცხადა: „გოჩა ჯაფარიძე ძალიან დიდი მეცნიერი გახლდათ. მას ორიენტალისტის, ისტორიოგრაფიის მიმართულებით ბევრი სამეცნიერო კვლევა და ნაშრომი აქვს. არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისი მოღვაწეობა დიპლომატიურ ასპარეზზე. გოჩა ჯაფარიძემ შექმნა მთელი ეპოქა; მან მეცნიერულ დონეზე გააცნო ახლო აღმოსავლეთი საქართველოს და საქართველო ახლო აღმოსავლეთს“. სიმბოლურია, რომ გოჩა ჯაფარიძისადმი მიძღვნილი კრებული დიდგორის ომის 900 წლისთავზე გამოვიდა, გამარჯვების წლისთავზე იმ მეფისა, რომელსაც მეცნიერმა მიუძღვნა თავისი შემოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილი და რომლის ეპოქა და მოღვაწეობა ახლებურად და არსებითად გააშუქა თავისი ცნობილი მონოგრაფიით – „საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII ს-ის პირველ მესამედში“. იგი „საისტორიო კრებულის“ დამფუძნებელიც გახლდათ.

2022 წლის 10 ივლისს გამორჩეულ მეცნიერს, სტუდენტების საყვარელ ლექტორს, ნიჭიერ და გულისხმიერ ადამიანს, არაჩვეულებრივ მთხრობელს და ასეთივე მსმენელს, 80 წელი შეუსრულდებოდა. ამ თარიღს მიეძღვნება მისი ნაშრომი „ძიებანი საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიაში“ (ტ. 2), რომელიც სულ მალე გამოიცემა.

ღვანულმოსილი მეცნიერისა და პედაგოგის სიცოცხლე გაგრძელდება მის სამეცნიერო ნაშრომებში და აღზრდილთა შემოქმედებაში. მისი უნიკალური ბიბლიოთეკა კი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს გადაეცა. მეცნიერის ხსოვნის საპატივსაცემოდ, მისი მოწაფეებისა და უმცროსი კოლეგების – ალექსანდრე მიქაბერიძის, კონსტანტინე ფერაძის, მამუკა ნურნუმიას და ნანი გელოვანის – ინიციატივით და შემოწირულობით 2021 წელს დაწესდა გოჩა ჯაფარიძის სახელობის ყოველწლიური სტიპენდია, რომელიც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობისა და ისტორიის სპეციალობის ბაკალავრიატისა და მაგისტრატურის საუკეთესო აკადემიური მოსწრების მქონე სტუდენტს გადაეცემა.

ნანი გელოვანი